

Бовсунівська Т. В.

КОНЦЕПЦІЯ РОМАНТИЗМУ ДМИТРА ЧИЖЕВСЬКОГО І КАНОНИ РАДЯНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Анотація. У статті йдеться про роль Д. Чижевського у переосмисленні парадигматики українського романтизму, бо й досі радянські канони виринають у розвідках з його теорії та історії. Зокрема, наголошено на протистоянні таким світоглядним орієнтирам як: уникнення будь-якої містики; відмова від психологічно-інтимного занурення; нав'язування революційно-демократичних тенденцій; панреалізм; войовничий характер романтизму та виведення його витоків від німецького ідеалізму. Чижевський натомість запропонував: визнання серця центром романтичної естетики; своєрідність української романтичної філософії; синкретичну ідеологію замість «войовничості»; надання переваг психологічному та інтимізованому простору в романтизмі; націотворчі тенденції та онірично-містичну поетику.

Ключові слова: романтизм, онірія, синкретизм, сакралізація, філософія серця, містика, преромантизм, біблійна традиція, радянський канон, дух.

Інформація про автора: Бовсунівська Тетяна Володимирівна, доктор філологічних наук, професор кафедри зарубіжної літератури, Інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Електронна адреса: tetyanabov@gmail.com

Bovsunivska T.

DMITRY CHYZHEVSKY`S CONCEPT OF ROMANTICISM AND CANONS OF THE SOVIET LITERARY CRITICISM

Abstract. The article talks about the role of D. Chyzhevsky in redefining the paradigm of Ukrainian romanticism, since Soviet canons are still being explored in his theory and history. In particular, emphasis was placed on confronting such ideological basis as: avoiding any mysticism; refusal of psycho-intimate immersion; the imposition of revolutionary and democratic tendencies; pan-realism; the militant nature of romanticism and the genesis of its origins from German idealism. Chizhevsky proposed instead: the recognition of the heart as the center of romantic aesthetics; peculiarity and singularity of Ukrainian romantic philosophy; syncretic ideology instead of "militancy"; giving preference to the psychological and intuitive space in romanticism; nationally creative potency and oneiric and mystical poetry. Among the main features of "Ukrainian romanticism" is: 1) the identification of interest in the figure and philosophy of G. Skovoroda, that is, the historical continuity of ideas, and, therefore, the inconvenience of the emergence of romanticism; 2) the birth of Ukrainian romantic literature is connected with the development of a certain ideology that belongs to the masses and spiritualized them; 3) nationality is a cross-cutting feature of romantic literature; 4) the cult of antiquity; 5) the desire to get closer to the ideal of "complete" literature, create the relations with other literatures, etc. D. Chyzhevsky distinguished three schools of Ukrainian romanticism: Kiev, Kharkiv and Western Ukraine. Considered the representatives of the Ukrainian school of romanticism in Russia and Poland. He gave the motivation of A. Metlinsky's work, outside the categories of reactionary and revolutionary romanticism (as well as other personalities). He emphasized the role of "History of Rus" and "Zaporozhian old days" to form a romantic historical vision, that is, the principle of historicism; and considered the most expressive of the many receptions of romanticism. Constantly stressed the tendency of romantics to God. The books of D. Chyzhevsky went to the Ukrainian reader long and hard, however, time sets its emphasis, neglecting all authority, because only the future knows what it will need for a new world.

Key words: romanticism, syncretism, sacralization, philosophy of the heart, mysticism, pre-romanticism, biblical tradition, Soviet canon, spirit.

Information about author: Bovsunivska Tetyana, doctor of Philology, professor at the Department of Foreign Literature, Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

E-mail: tetyanabov@gmail.com

Bowsuniwska T.

KONCEPCJE ROMANTYZMU DMYTRA CZYŻEWSKIEGO ORAZ KANONY LITERATUROZNAWSTWA RADZIECKIEGO

Streszczenie. Artykuł opisuje rolę D. Czyżewskiego w opracowaniu paradygmatu romantyzmu ukraińskiego, ponieważ kanony radzieckie dotychczas są dostrzegane w rozprawach dotyczących jego teorii oraz historii. Podkreślano zwłaszcza konfrontację wobec takich wartości światopoglądowych jakimi są unikanie wszelkiego rodzaju mistycyzmów; rezygnacja z zanurzenia w tematyce psychologiczno-intymnej; narzucanie tendencji rewolucyjno-demokratycznych; panrealizm; bojowniczy charakter romantyzmu oraz jego geneza ze źródeł idealizmu niemieckiego. Czyżewski zaś proponuje uznanie serca jako centrum estetyki romantycznej, swoistość ukraińskiej filozofii romantycznej, synkretyczną ideologię zamiast „bojownictwa”, preferowanie przestrzeni psychologicznej i intymnej w romantyzmie, tendencje narodotwórczych oraz poetykę oniryczno-mistyczną.

Słowa kluczowe: romantyzm, oniryzm, synkretyzm, sakralizacja, filozofia serca, mistyka, preromantyzm, tradycja biblijna, kanon radziecki, duch.

Informacja o autorze: Bowsuniwska Tetiana, doktor filologii, profesor katedry literatury światowej, Instytut filologii, Kijowski Uniwersytet narodowy imienia Tarasa Szewczenki.

E-mail: tetyanabov@gmail.com

Історія поширення ідей Д. Чижевського в Україні, в тому числі й щодо романтизму, завжди була утруднена зовнішніми цензурно-ідеологічними перешкодами, проте в останній час залишилось подолати тільки внутрішнього цензора, що, у свою чергу, виявилось не таким простим завданням. Попри роки, що пройшли після 1991, тривкість радянських канонів щодо українського романтизму виявилася надзвичайно потужною. Причини такої залежності полягають у генетичній схильності українців до спадкоємності більше, ніж до інноваційності. За тривалий радянський період концепція романтизму набула рис достовірності та засіялася фактажністю, унаочнилася матеріалом, доказовість якого рідко піддавалася глибокому аналізу. Зручність «радянського канону романтизму» – в його ужитковості, адже він спроектований на університетську та шкільну програми, помножений численими радіо– та теле– виступами відповідних ще живих прихильників, – і весь цей хор голосів промовляє до ошелешеного та перенавантаженого коммеморацією читача як остаточна й непохитна істина.

До того ж, частина радянських дослідників, маніпулюючи власною думкою між дозволеним та недозволеним інтерпретуванням романтизму, вдало і непомітно для непосвяченої у проблему людини обходили гострі кути ідеологічних протистоянь, наважуючись говорити тільки частку від істини. Проте чим більше зростала ця когорта вчених, тим більшим та виразнішим ставала суперечність між напівістиною та і-

стиною про романтизм. Тож на 80-і роки ХХ ст. цікавість до альтернативних концепцій романтизму значно зростає, а утворені радянською наукою білі плями українського романтизму все частіше звертають на себе увагу, перекреслюючи весь напрацьований попередній доказовий фактаж як фіктивний та підробний. Велика фікція «українського романтизму» як залежного від Заходу, духовно й художньо другорядного та перемежованого з реалізмом підсилювалась ще й внаслідок винищенням декабризму в Росії, який мав романтичну естетичну орієнтацію, і яка вже ніколи в історії російської літератури вповні не відродиться, на відміну від України, де осередки романтизму спалахували в різних регіонах і представили у великій кількості зразки як художні, так і теоретичні.

Втім, радянська теорія українського романтизму висунула кілька лідерів, внесок яких в теорію та історію українського романтизму треба визнати незаперечним й досі: І.Айзеншток (творча лабораторія Шевченка), П.Волинський (контраверсійність та контекст), Т.Комаринець (націотворча символізація та принцип народності), С.Крижанівський (з'ясування витоків та аналіз провідних жінрів), П.Хропко (вивчення персоналій), А. Шамрай (впорядкування харківської школи романтики), М.Яценко (обґрунтування самодостатності філософії романтизму) та інші. Всі вони намагалися встановити магістральну лінію розвитку романтичної духовності поза релігійно-містичним мисленням першої половини ХІХ ст., висуваючи натомість

або суто культурницькі завдання просвіти, розвитку, європеїзації (О. Білецький, Н. Крутікова, М. Яценко), або лінію розгортання реалізму з явним перебором у панреалізм, який знаходили в усі періоди та епохи світової літератури, тож частина романтичних творів також виявлялася для них «реалізмом» (П. Волинський, П. Хропко, Д. Чалий), або, зрідка, проблеми національного відродження і політичного дозрівання в аспекті народної культури та боротьби соціально пригноблених верств (Т. Комаринець, І. Денисюк) та ін. Кілька поколінь радянських вчених утворили своєрідний канон висвітлення літератури українського романтизму, превалюючими ознаками якого стало уникнення будь-якої містики, відмова від психологічного й інтимного занурення, нав'язування революційно-демократичних тенденцій, панреалізм, войовничий характер романтизму та виведення його витоків від німецького ідеалізму (Канта, Шеллінга, Шлегеля, Фіхте, Гегеля) тощо.

Праці М.Яценка виділяються цілісністю концепції, заснованої на культурно-історичній методиці, поєднаній з марксистсько-ленінською естетикою, як тоді було заведено. Він представив чи не найкращий зразок аналізу саме українського романтизму на цих засадах. Стислі характеристики його концепції: 1) виділення преромантизму, стильових течій романтизму, канонізація періодизації за стильовим та хронологічним принципом; 2) творче осмислення німецьких впливів на український романтизм відбувалось під гаслом «боротьби за національну незалежність і створення самобутньої культури» [37, с.213]; 3) велику увагу приділено філософсько-естетичній концепції романтиків, хоча й за вибіркоким принципом; 4) численні паралелі; 5) становлення романтизму відбувалось на протигагу Просвітництву тощо. В останні десятиліття радянської держави дослідження українського романтизму диференціюються за різними аспектами літературознавства: В.Івашків, П. Хропко, В. Шубравський досліджують драму [11, 27, 35, 36], Є. Нахлік, Н.Крутікова, І. Денисюк – прозу [5, 14, 15], Г. Вервес, П. Охріменко, О. Камінчук – поезію [2, 13, 19], Ю. Пінчук, О. Петраш, М. Шалата – персоналії [20, 21] та ін. В останніх книгах радянського періоду Т. Комаринця, Д. Наливайка, Г. Нудьги [16, 17, 18] відчутна потреба поставити український романтизм у загальноісторичний,

світовий контекст, згурадити всі його підвалини за єдиним світоглядним принципом.

Концепція романтизму Д. Чижевського укладається послідовно від преромантизму не як рецесивного явища щодо романтизму, а як родової генетичної гілки. Та і в самому українському преромантизмі він простежує функціонування мінімум двох напрямів всередині самого явища: 1) за руссоїстською традицією, 2) за традицією біблійною. В обох випадках абсолютизується чутливість, тільки у випадку дотримання біблійної традиції художність виявляє істотні відмінності від всього, що було створене у річищі Просвітництва, оскільки всі художньо адаптовані почування мотивуються дотичністю до сакрального джерела, що й наслідується романтизмом. Руссоїстська традиція художньої адаптації розчуленості та інших форм чутливості такого типу більш рел'єфно реалізується в теоретичних трактатах. В Україні специфічну теорію вчування пропагують Г. Сковорода, П. Сохацький, П. Лодій та ін. В Польщі теорію “чулого серця” поширює Ян Якуб, який відстоював “концепцію проникнення вглиб власного серця” [38, с.55]. У Словаччині М. Штайгель наприкінці XVIII ст. поширює теорію переважання чуттєвого досвіду над іншими формами пізнання. Можливо, саме внаслідок заглиблення в сферу людських почуттів та пов'язаного з цим загальнослов'янського тяжіння до чуттєвого більше, ніж до раціонального, ми маємо факти неприйняття Кантівського агностицизму різними слов'янськими філософів. Так, у того ж М. Штайгеля зустрічаємо критику кантіанства; Я. Б. Хорват трактат “Пояснення беззмістовності засад твору Канта “Критика чистого розуму” (Розроблено як додаток до “Метафізики)” присвятив гносеологічній проблематиці знаменитої книги Канта. Шкідливими для моралі, релігії й пізнання визнали Кантівську систему й інші слов'янські філософи, серед українських – це Г. Сковорода, С. Яворський, П. Сохацький та ін. Критика німецької класичної філософії І. Кронебергом, М. Туловим знову ж таки демонструє інтелектуально ненаслідувальну позицію українських преромантиків.

Д. Чижевський вважав, що остаточна ідентифікація українського романтизму пов'язана передусім із відтворенням філософії того часу в сполученні з художнім мисленням. Суголосний з ним і польський дослідник Л.Суханек. Характер-

но, що й філософія романтизму починає укладатися тільки на початку XIX ст. у вивершену систему, в той час, як преромантичне філософське мислення не виокремлюється в систему, становить строкату палітру ідей, що свідчить про незавершеність його формування. Зокрема, в теорії мистецтва М. Тулов виступає як послідовний гегельянець. Це, мабуть, і дало підстави Д. Чижевському зарахувати його до числа прихильників Гегеля в Україні [31]. Проте Гегель не класифікував мистецтва у просторово-часовому аспекті, як і не поділяв їх на самостійні й відносні, як це робить Тулов. Як і не прагнув до синкретизації якісних категорій естетики й провідних понять літературознавства як взаємозумовлених. Преромантизм, за концепцією Д. Чижевського, – це все те, що мало романтичні тенденції, з яких поступово й виникає власне романтизм, саме ж уявлення про запозичення, “насадження” романтизму ним не розглядається взагалі на відміну від радянської науки.

Револуційним обертом культури в Україні стала естетизація сакральних категорій з метою утворення аналога теогонії – світського естетичного сходження божественного до реального життя. Саме такий поворот і став основою остаточної романтизації мислення на початку XIX ст. Наведу зразок такого сходження у Гегеля: “Бо божественне начало не тільки присутнє в людині, але й діє в ній в іншій формі, яка більше відповідає сутності Бога, ніж в природі. Бог є дух і середовище, через яке проходить божественне, тільки в людині носить форму свідомого, діяльного духу, який сам себе породжує” [3, с.36]. Подібне ж розуміння божественного було синтезоване в трактатах Ф. Прокоповича, Я. Козельського, С. Яворського, Г.Сковороди та ін. Аналіз культури у світлі божественного здійснювався в Україні задовго до того, як з’явилась система романтизму. Навіть принцип поділу мистецтв за тріадою істини – добра – краси вже давно був здобутком українського теоретичного мислення. Д. Чижевський вбачав вплив Гегеля на О. Новицького, Й. Міхневича, С. Гогоцького, М. Костиря та інших, не висунувши при цьому достатнього доведення чи певних обмежень. Погодження з естетичною схемою Гегеля ще не означало наслідувального, а чи рецептивного подовження його естетичних категорій. Виділення трьох типів мистецтва символічного, класичного й романтичного зустрічається в багатьох українських преро-

мантичних трактатах. Спільність же базової онтологічної тріади становила культурологічну закономірність не одного лише українського мистецтва, як і не тільки стосовно романтизму. Тому Д. Чижевський наголошує, що «слов’янські літератури в жодному разі не плелись у хвості західноєвропейської літератури» [30, с.45].

Історія дослідження категорії серця в українському романтизмі почалась безвідносно до західної феноменології насамперед завдяки аналізу філософії серця Г. Сковороди та пізніше П. Юркевича (уродженця Полтавщини). Найбільший внесок у розробці категорії серця належить Д. Чижевському, який повертався до неї майже в кожній своїй книзі. Він заявив, що основу романтизму складає «нація як цілісний організм або “особа вищого ступеня”, життя якої впливає з одного джерела (“серце” Куліша), розуміється, для часу реалізму – уявлення занадто “містичне”» [32, с.483]. Д. Чижевський наголошує, що «українець Панько Куліш до кінця своїх днів не втомлювався говорити про “серце” як про найвищу національну, а значить, неповторну цінність у бутті рідного народу» [30, с.151]. В «Нарисах з історії філософії на Україн» і він прозріливо акцентував увагу на філософії серця Г. Сковороди [31, с.67-70] як на питомій рисі українського мислення взагалі.

Література діаспори, на відміну від радянських дослідників, активно розробляла категорію серця в системі естетики. Так, вона стала лейтмотивом двох розвідок В. Щурата “Святе письмо в Шевченковій поезії” (1904) та “Поезія в пророка Ісаїї” (1908). Цікаві зауваження з проблеми функціонування серця в українській культурі принагідно були зроблені в працях О. Парадиського “Шевченко і релігія” (1930), Л. Білецького “Віруючий Шевченко” (1949), Д. Бучинського “Християнсько-філософська думка Т. Шевченка” (1962), В. Домашовця “Псалми Давидові в поетичних творах Т.Шевченка” (1992), А. Стебельської “Метафора Шевченкового гніву” та “Шевченкова молитва” (1993) тощо. Вперше в радянському літературознавстві «серце» було осмислене у відповідності до теоретичних уявлень того часу як естетична категорія в системі українського романтизму та народної творчості М. Ігнатенком [12, с.52-53, 220-223].

Концепція людини вибудовувалась у відповідності до такого розуміння прекрасного, яке загартовується в серці. Специфікою

українського романтизму була естетизація та актуалізація серця, за допомогою чого абстрактна божественність набувала рис індивідуальності. Серце стає не тільки мірою сутнісного, але й – мистецтва. Значно поповнюється його смислова градація. Хоча серце має багатовікову історію побутування в культурі, однак, важко не помітити, що романтизм уперше синтезував усі його можливі смисли і доповнив поняттям серця нації (України) та суперетносу (Слов'янщини). Безперечний вплив на становлення категорії серця в українському романтизмі мала філософія Г. Сковороди, в якій трактовка серця була доміантною [1, 26, 31]. Д. Чижевський, наприклад, визнає, що навіть у пізній творчості П. Куліша «головні теми – старі: воскресіння України, слово і його носій – поет-пророк, правда, *серце*, культура» [32, с.432]. Тільки ідея, пропущена крізь серце, може бути істинною. Народне мистецтво вважалось зразком творчості на підставі його вікового очищення в серці народному. Очищення це звільняє від всього випадкового і неістинного, робить мистецтво божественним.

Спостерігаючи над втіленням особистісного в культурі романтизму, Д. Чижевський зазначає: «Людина належить до двох різних світів, а то і підлягає впливам з різних сфер. Зокрема, душевне життя людини залежить, з одного боку, від тілесної сфери, з іншого – здатне підноситися до надлюдського. Людина так само сповнена таємничих сил, як і весь світ; це таємниче з погляду світла розуму є “несвідоме”, усякі збочення від “нормального”, розумного ходу душевного життя: божевілля, сон, екстаз, натхнення, передчуття, “нічна сторона” душі і т.д. – всі такі переживання відкривають людині вихід із сфери звичайного її буття до інших сфер, почасти вищих, і мають тому глибоке значення» [32, с.357]. Посередництвом проникнення в духовну сферу людини, представника загалу, відкрити “безмежне” – ось мета романтичного пізнання особистості. В духовній сфері звичайних, пересічних особистостей романтики змогли побачити цінність, за реаліями повсякденного простого життя – проєкцію езотеричного. Ірраціональність несвідомого та ілюзорність усвідомленого найяскравіше розкриваються в особистісному аспекті.

Колись В. Зеньковський висловився про особливу теургічну потребу руської душі, а та-

кож спостеріг у вітчизняній філософії нахил до синкретизму: “Слов’янофіли знаходили в православії вічний образ духовної цілісності і гармонії духовних сил...” [8, с.87; 9, т.1, с.219]. У дослідженнях М. Грушевського та Д. Чижевського також наголошується на цій думці, але вже відносно конкретно українського філософського мислення [4, 31, 34].

Тут доречно звернутися до тлумачення філософії та поетики Г. Сковороди, в якій синкретизм філософський має своїм відповідником колоподібну образність та рух коловоротом у поезії. На розвиненій семантиці образів кола та колового розумового руху у філософських трактатах Г. Сковороди наголошував Д. Чижевський [33]. Вони вивершилися у символах: “циркул”, “колесо”, “начало і кінець”, “альфа і омега”, “змій Моєсеєвий”, “коло” тощо. У поезії ці образи також зустрічаються часто, адже поезія Сковороди стала органічним подовженням його філософії, оскільки йому було властиве «свідоме повернення до “стилю” філософічної праці досократиків, – а саме до заміни понять образами та символами. “Символізм” Сковороди відомий. І ми не повинні вважати за хибу його філософічної манери те, що він надає рівні права поняттям і образам» [33, с.3]. Г. Сковорода неодноразово наголошував, що повернення до вже знаного на новому рівні завжди дає нове бачення об’єкта. У цьому плані знову хочу нагадати класичну працю Д. Чижевського «Філософічна метода Сковороди», в якій викладені засади «антитетичної методи пізнання» характерної для філософа. Зокрема, читаємо: «До єства антитетички належить негування сталих, нерухомих, статичних понять. Поняття і розум не залишаються самими собою, вони виходять із себе, чи ліпше сказати – відходять від себе. Так і постає антитеза первісного змісту думки та її нового змісту, до якого вона прийшла на своїй путі «відходження». Але антитеза, поскільки вона мислиться в одному акті думання, вимагає синтези. Синтеза є поворотом до первісного змісту, або принаймні, наближення до нього» [33, с.156]. Тому романтичний антагонізм і антиномічність в Україні насамперед зумовлені існуючою національною традицією мислення.

Ще одна вагома проблема була вирішена Д. Чижевським – розмежування реалізму й романтизму та визначення приналежності до романтизму творчості Т. Шевченка. Нагадаю, що

в радянський час романтизм з'являвся, коли поставала необхідність з'ясувати художній метод поета, метод же був провідною категорією теорії літератури радянського періоду. Щоразу перед радянськими вченими постає проблема мотивації ролі романтизму в шевченківській манері творчості. Поет, «революціонер-демократ», мусив бути передовим і за методом своєї творчості, тобто цілком з політичних міркувань з'являється концепція реалістичного зображення (як найбільш прогресивного) в його творах, врешті, Т. Шевченко виявлявся ледве не засновником реалізму в українській літературі. Цю проблематику знаходимо в працях П. Приходька, П. Волинського, Г. Неділька, В. Шубравського та інших.

Спираючись на авторитет І. Франка, та йдучи всупереч інтерпретацій Л. Білецького, у якого Шевченко жодного разу не був названий реалістом, П. Приходько [22, 23, 24] пропонує дещо компромісний варіант: він вважає Т. Шевченка найбільшим романтиком і одночасно «основоположником реалізму в рідній літературі» [23, с.18], виділяє в творчості поета революційно-романтичні та реалістичні принципи. Його засмучувало, що «українські поети-романтики дошевченківського періоду не дали ні теоретичного обґрунтування потреби громадянських мотивів, ні довершених зразків громадянської лірики» [23, с.107], констатуючи тим самим принципово аполітичну позицію поетів-романтиків. «Реабілітуючи» їх, дослідник говорить, що мотиви минулого у них звучать як громадянські. Основні висновки, до яких приходять П. Приходько, мають двоїстий характер, поєднуючи, фактично, несумісні поняття: «Кобзар утверджував благодворне поєднання деяких романтичних образів і засобів з цілком реалістичною загальною спрямованістю творів» [23, с.284]. «Романтизм... виник у зв'язку з формуванням нації та національної й соціальної свідомості народних мас, з загальним рухом проти феодалізму» [23, с.285]. У Д. Чижевського Шевченко ніколи не був реалістом, хоча справив сильний вплив на становлення реалізму в Україні в аспекті прищеплення селянської тематики.

І тут Д. Чижевський однозначно суголосний з позицією С. Єфремова, С. Смаль-Стоцького, Л. Білецького, Г. Грабовича, Ю. Шевельова. Всіх їх об'єднує попри розбіжності методологічного

плану небажання виявляти метод Т.Шевченка у радянському дусі та тяжіння до синкретизації всього раніше напрацьованого. В цьому плані найвиразніша книга Ю. Шевельова «Світи Тараса Шевченка» (Нью-Йорк, 1991). Докорінно різниться від досліджень радянського літературознавства й книга Є. Сверстюка «Шевченко і час» (Київ, 1996), де читаємо: «...Шевченко змалку увібрав основу романтизму – народно-поетичну стихію, а не вивчав її, і що він природно прийняв поетику і мову романтизму...» [25, с.117]. Є. Сверстюк прагне дати постать Т.Шевченка у сукупності всіх іпостасей: «Феномен Шевченка відбиває нашу національну природу, наше світосприймання, наше минуле і нашу надію на майбутнє. Він символізує душу українського народу, втілює його гідність, дух і пам'ять. Отже, Шевченко в нас більше, ніж великий поет, – він національний пророк і мученик, розіп'ятий і воскреслий» [25, с.40]. Ця синкретична манера бачення поета наближається до феноменологічної традиції, яка тільки тепер, зі значним запізненням, стала відроджуватись.

Основною характеристикою цього типу аналізу було прагнення синтезувати всі надбані параметри романтизму в аспекті магістрального духовного розвитку людства. У дослідженнях І. Замотіна [6, 7] романтизм потрактовується як світогляд з новітньою аксіологією, який включає почуття, релігію, індивідуалізм, націоналізм. Наголошується превалювання духу над матерією: «...Ідеалізм романтизму приходиться розуміти у метафізичному сенсі, як віру в духовні начала життя і навіть визнання необхідності підкорити матерію чи природу духу» [6, с.40]. На думку І. Замотіна кінцевою метою романтизму будь-якого типу з утворення національної самобутньої поезії. Основні уваги його праць зосереджені на виділенні найбільш загальних рис романтизму. Традиційно, з часів Гегеля, романтизм інтерпретується як вихід у безмежжя духу. Наприклад, у Іванова-Разумника: «Під романтизмом ми розуміємо загальну й вічну властивість людського Духу, прагнення порушити ті кордони, якими стискає його реальний світ, безпосереднє сприйняття й свідомість, раціоналізм думки, волі і почуття, під романтизмом ми розуміємо постійне прагнення потрапити в новий, незнаний світ, відкинути «все людське, занадто людське», зі світу третього виміру перейти в світ виміру четвертого, від

понятійності перейти до таємничості, від закономірності до дива» [10, т.1, с.65]. Філософ наголошує на прагненні романтиків вийти «за межі граничного», що значно збільшує поле ірраціонального в його системі і що автор пояснює як раціоналізм іншого типу, стверджуючи, що релігійна свідомість романтиків неодмінно «мусить бути містичною» [10, т.1, с.66]. Визнання такої феноменології романтизму повністю унеможлиблює хилитання письменника між романтизмом та реалізмом, адже це максимальні віддалені системи художнього світу.

Д. Чижевський синтезував відомості про український романтизм у праці «Історія української літератури», яка писалася впродовж 40-50-х років ХХ ст., тобто одночасно з радянськими теоретиками українського романтизму та на протигагу їм. Спочатку він подає перелік романтичних ознак, напрацьованих попереднім літературознавством на матеріалі світової культури, потім – української. Серед основних ознак «української романтики» перелічені: 1) виявлення інтересу до постаті та філософії Г.Сковороди, тобто історична наступність ідей, а отже, невинуватість виникнення романтизму; 2) зародження української романтичної літератури пов'язане з розвитком певної ідеології, яка належить масам та одухотворює їх; 3) народність є наскрізною ознакою романтичної літератури; 4) культ старовини; 5) бажання наблизитись до ідеалу «повної» літератури, утворити зв'язки з іншими літературами та ін. Д.Чижевський виділив три школи української

романтики: київську, харківську та західно-українську. Розглянув представників української школи романтики в Росії та Польщі. Дав мотивацію творчості А. Метлинського (Амвросія Могили у художній творчості) поза категоріями реакційного та революційного романтизму (як і інших персоналій). Він наголосив роль «Історії русів» та «Запорожской старини» для формування романтичного історичного бачення, тобто принципу історизму; розглянув і найбільш виразні з численних рецепцій романтизму. Постійно наголошував на тяжінні романтиків до Бога. Книги Д. Чижевського, довго й важко йшли до українського читача, а старі радянські канони ще й досі подекуди виринають, дивуючи спроможністю до редуплікації. Проте час розставляє свої акценти, зневажаючи всі авторитети, бо тільки майбутнє знає, що йому знадобиться для нового світу.

Підсумовуючи, наголошу, що неприйняття концепції романтизму Д. Чижевського в радянський час було продиктоване домінантною реалізоцентричною класовою коммеморацією, яка занепадає із занепадом всього радянського. Цей випадок із Д. Чижевським – не поодинокий, а характерний для нашого розвитку пострадянської доби. Концепція романтизму Чижевського перемогла. Її теоретична спроможність не спростована і в сучасній українській науці вона найбільш переконлива. Подолання впливу канонів радянської науки – важка, але вдячна робота, бо з кожними кроком вона наближає до аутентичної концепції українського романтизму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бовсунівська Т. Філософія серця Г. Сковороди і українська ментальність // Григорій Сковорода. Образ мислителя. К., 1997.
2. Вєрвєс Г. Д. Т. Г. Шевченко і Польща. К., 1964. – 192 с.
3. Гегель. Естетика. – М., 1968. Т1.
4. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. К., 1925.
5. Денисюк І.О. Розвиток української малої прози ХІХ – початку ХХ ст. К.: 1981. 215 с.
6. Замотин І.І. Романтический идеализм в русском обществе и литературе 20-30-х годов ХІХ ст. СПб., 1907. 422 с.
7. Замотин І.І. Романтизм 20-х годов ХІХ столетия в русской литературе. Варшава, 1903. 377 с.
8. Зеньковский В. Русские мыслители и Европа. Критика европейской культуры у русских мыслителей. Париж, 1955. С.87.
9. Зеньковский В. История русской философии. Ленинград, 1991. Т.1. 219 с.
10. Иванов-Разумник. История русской общественной мысли. СПб., 1911. Т.1.
11. Івашків В.М. Українська романтична драма 30-80-х років ХІХ ст. К.: 1990. 142 с.
12. Ігнатенко М. А. Генезис сучасного художнього мислення. К., 1986.
13. Камінчук О. Поетика української романтичної лірики. К.:ТОВ «ЛДЛ», 1998. 157 с.
14. Крутікова Н. Гоголь і українська література: 30–80 роки ХІХ ст. К., 1952;
15. Нахлік Є.К. Українська романтична проза 20-30-х років ХІХ ст. К.: 1988. 296 с.
16. Наливайко Д.С. Спільність і своєрідність: українська література в контексті європейського літературного процесу. К., 1988. 395 с.
17. Нудьга Г. Слово і пісня. К., 1985. 342 с.;

18. Комаринець Т.І. Ідейно-естетичні основи українського романтизму. К., 1983. 223 с.
19. Охрименко, П. П. Т. Г. Шевченко и белорусская лирика. Минск: АН БССР, 1952. 32 с.
20. Петраш О. «Руська трійця»: М. Шашкевич, І. Вагілевич, Я. Головацький та їхні літературні послідовники. – К., 1988. 395 с.
21. Пинчук Ю. Исторические взгляды Н.И. Костомарова. – К7: 1984. 190 с.
22. Приходько П. Г. Вивчення творів Т. Г. Шевченка в середній школі. К.-Х. : Рад. шк., 1939. 232 с.
23. Приходько П. Г. Шевченко й український романтизм 30–50-х рр. XIX ст. К. : АН УРСР, 1963. 315 с.
24. Приходько П.Г. Поема Т.Г. Шевченка «Сон»: («У всякого своя доля»). К.: Видав. АН УРСР, 1957. 192 с.
25. Сверстюк Євген. Шевченко і час. К., 1996.
26. Сковорода Григорій. Дослідження, розвідки, матеріали. К., 1992.
27. Хропко П.П. Українська драматургія першої половини XIX ст. К.: 1972. 131 с.
28. Чижевський Дмитро. Філософія Сковороди. Харків: Акта, 2003.
29. Чижевський Дмитро. Літературний український барок. Харків: Акта, 2003.

REFERENCES

1. Bovsunivska T. *The philosophy of the heart of G. Skovoroda and Ukrainian mentality // Grigory Skovoroda. The image of the thinker [Filosofia sertsia G. Skovorody i ukrainska mentalnist // Grigoryi Skovoroga. Obras myslytelia]*. K., 1997. S.84-95.
2. Verves G. D. *Shevchenko and Poland [T. G. Shevchenko i Polshcha]*. K., 1964. 192 s.
3. Gegel. *Aesthetics [Estetyka]*. M., 1968. T.1.
4. Grushevskiy M. *From the history of religious thought in Ukraine [Z istorii religiynoi dumky na Ukraini]*. K., 1925.
5. Denysiuk I. O. *Development of the Ukrainian short story of the 19th and early 20th centuries. [Rozvytok ukrainskoi maloi prozy XIX – pochatku XX st.]* K.: 1981. 215 s.
6. Zamotin I. I. *Romantic idealism in Russian society and literature of the 20-30's of the nineteenth century. [Romanticheskyi idealizm v russkom obshchestve i literature 20-30-h godov XIX st.]* СПб., 1907. 422 s.
7. Zamotin I. I. *Romanticism of the 1920s in Russian literature [Romantizm 20-h godov XIX stoletia v russkoi literature]*. Warszawa, 1903. 377 s.
8. Zenkovskiy V. *Russian thinkers and Europe: criticism of European culture among Russian thinkers [Russkie mysliteli i Evropa. Krytika evropeiskoi kultury u russkikh myslitelei]*. Parizh, 1955. S.87.
9. Zenkovskiy V. *The history of Russian philosophy [Istoria russkoi filisofii]*. Leningrad, 1991. T.1. 219 s.
10. Ivanov-Razumnik. *The history of Russian social life [Istoria russkoi obshchestvennoi jizni]*. СПб., 1911. T.1.
11. Ivashkiv V. M. *Ukrainian romantic drama of the 30's and 80's of the nineteenth century [Ukrainska romantychna drama 30-80-h rokiv XIX st.]* K.: 1990. 142 s.
12. Ignatenko M. A. *The genesis of modern artistic thinking [Genezys suchasnogo hudozhniogo myslennia]*. K., 1986.
13. Kaminchuk O. *Poetics of Ukrainian romantic lyrics [Poetyka ukrainskoi romantychnoi liryky]*. K.: TOB «ЛДЛ», 1998. 157 s.
14. Krutikova N. *Gogol and Ukrainian literature of the 20-30's of the XIX century. [Gogol i ukrainska literatura: 30–80 roky XIX st.]*. K., 1952.
15. Nahlik E. K. *Ukrainian romantic prose of the 20-30's of the nineteenth century [Ukrainska romantychna proza 20-30-h rokiv XIX st.]*. K.: 1988. 296 s.
16. Nalyvaiko D. S. *Community and Origin: Ukrainian Literature in the Context of the European Literary Process. [Spilnist' i svoeridnist': ukrainska literatura v konteksti evropeiskogo literaturnogo protsesu.]*. K., 1988. 395 s.
17. Nud`ga G. *Word and song [Slovo i pisnia]*. K., 1985. 342 s.
18. Komarynets` T.I. *Ideological and aesthetic foundations of Ukrainian romanticism [Ideino-estetychni osnovy ukrainskogo romantysmu]*. K., 1983. 223 s.
19. Ohrimenko P. P. T. G. *Shevchenko and Belarusian literature [Shevchenko i belorusskaia literatura]*. Minsk: АН БССР, 1952. 32 с.
20. Petrash O. «*Russian Trinity*»: *Shashkevich, Vagilevich, Golovatsky and their literary followers [“Руска trijtsia”: M. Shashkevich, I. Vagilevych, Ia. Golovatskyi ta ihni literaturni poslidovnyky]*. K., 1988. 395 s.
21. Pynchuk Iu. *Kostomarov's historical convictions [Istorieskie vzgliady N. I. Kostomarov]*. – K.: 1984. 190 s.
22. Pryhod`ko P.G. *Studying the works by Shevchenko in secondary school [Vuvchennia tvoriv T. G. Shevchenka v sereidnii shkoli]*. K.-KH.: Рад. шк., 1939. 232 с.
23. Pryhod`ko P.G. *Shevchenko and Ukrainian romanticism 30-50-ies of the nineteenth century*
30. Чижевський Д.І. Порівняльна історія слов'янських літератур. К.: Академія, 2005.
31. Чижевський Дмитро. Нариси з історії філософії на Україні. К., 1992. 216с.
32. Чижевський Дмитро. Романтика // Історія української літератури. Тернопіль, 1994. С.355-458.
33. Чижевський Дмитро. Філософічна метода Сковороди. Вирізка Національної бібліотеки ім.В.І.Вернадського, без року і місця. Шифр Маслов 4951.
34. Чижевський Дм. Філософія на Україні (спроба історіографії). Прага, 1926. 191с.
35. Шубравський В.Є. Від Котляревського до Шевченка: Проблема народності української літератури. К.: 1976. 292 с.
36. Шубравський В.Є. Драматургія Т.Г. Шевченка. К., 1961. С.51-112.
37. Яценко М.Т. Романтизм // Історія української літератури. К., 1987. Т.1.
38. Barbara Stelmaszczuk-Swiontek. *Russowskie inspiracje w sentymentalizmie i romantyzmie polskim na pocztku XIX wieku // Acta Universitatis Lodziensis. Seria I. N 47. 1979.*

[Shevchenko i ukrainskyi romantizm 30–50-h rr. XIX st.], K.: AN YPCP, 1963. 315 s.

24. Pryhod'ko P.G.. *Shevchenko's Poem «Dream»* [Poema T. G. Shevchenko «Son»: («U vsiakogo svoia dolia»)], K.: AN YPCP, 1957. 192 s.

25. Sverstiuk Ievgen. *Shevchenko and time* [Shevchenko i chas], K., 1996. s.

26. Skovoroda Grygiryi. *Research, reconnaissance, materials* [Skovoroda Grygorii. Doslidjennia, rozvidky, materialy]. K., 1992. s.

27. Hropko P. P. *Ukrainian drama of the first half of the XIX century* [Ukrainska dramaturgia pershoi polovyny XIX st.], K.: 1972. 131 s.

28. Chizhevskyi Dmytro. *Philosophy of Skovoroda* [Filosofia Skovorody]. Kharkiv: Акта, 2003.

29. Chizhevskyi Dmytro. *Literary Ukrainian Baroque* [Literaturnyi ukrainskyi barok]. Kharkiv: Акта, 2003.

30. Chizhevskyi Dmytro. *Comparative history of the Slavic literatures* [Porivnialna istoria slovianskih literatur]. K.: Akademia, 2005.

31. Chizhevskyi Dmytro. *Essays on the history of philosophy in Ukraine* [Narysy z istorii filosofii na Ukraini]. K., 1992. 216 s.

32. Chizhevskyi Dmytro. *Romanticism* [Romantyka] // *Istoria ukrainskoi literatury*. Ternopil, 1994. S.355-458.

33. Chizhevskyi Dmytro. *Philosophical method of Skovoroda* [Filosofichna metoda Skovorody]. Vyrizka Natsionalnoi biblioteky im. V. I. Vernadskogo, bez roku i mista. ШИФР Маслов 4951.

34. Chizhevskyi Dmytro. *Philosophy in Ukraine* [Filisifia na Ukraine]. Praga, 1926. 191 s.

35. Shubravskyi V. Ie. *From Kotliarevsky to Shevchenko: The problem of the nationality of Ukrainian literature* [Bid Kotliarevskogo do Shevchenka: Problema narodnosti ukrainskoi literatury]. K., 1976. 292 s.

36. Shubravskyi V. Ie. *Shevchenko's drama* [Dramaturgia T. G. Shevchenka]. K., 1961. S.51-112.

37. Iatsenko M. T. *Romanticism* [Romantyzm] // *Istoria ukrainskoi literatury*. K., 1987. T.1.

38. Barbara Stelmaszczuk-Swiontek. *Rousseault's inspirations of Polish sentimentalizm and romanticism of XIX century* // *Acta Universitatis Lodziensis. Seria 1. N 47*. 1979.